

DACIA ȘI MOESIA (SCYTHIA) — PĂRȚI CONSTITUTIVE ALE ETNOSULUI ROMĂNESC

ADRIAN RĂDULESCU

Locul și rolul Dobrogei este bine circumstanțiat în literatura istorică și arheologică actuală din România. Și, este și firesc să fi ajuns la încheieri revelatorii din moment ce, acest mic teritoriu românesc sud-dunărean, concentrează într-un spațiu relativ restrâns, numeroase vestigii arheologice, variate ca fond și formă; cele mai multe fac referire particulară la perioada clasică. Predilecția amintită se explică printr-o foarte îndelungată evoluție a istoriei romane și romano-bizantine, ca să nu mai adăugăm și prelungirea de la începuturile feudalismului cu tentă de aceeași sorginte latină a civilizațiilor marcate de bizantini și genovezi.

Cu toate acestea, un examen mai atent al lucrărilor referitoare la antichitatea romană de pe teritoriul patriei noastre, în care includem — păstrind proporțiile — Dacia și Moesia Inferior, face să se simtă o oarecare dezavantajare a celei de-a doua provincii romane, în procesul nostru etnogenetic. Asupra acestui proces vom stărui în acest cadru, cu gândul la o reorientare și o redimensionare a marelui aport pe care îl reprezintă Dobrogea în structura istorică românească, ca o componentă de prim ordin al complexului și importantului proces de romanizare.

Se știe că între veacurile II—I î.e.n., sub o formă sau alta, teritoriile Peninsulei Balcanice cad sub stăpînirea Romei. La sfîrșitul erei vechi Imperiul roman era prezent la Dunărea mijlocie și la Dunărea de jos; încă din anul 29/28 î.e.n.¹, țărmlul vest-pontic, cu tradiționalele orașe grecești, intră sub autoritatea unei forțe politico-militare care avea să dureze aici peste șapte veacuri consecutiv. Consolidarea și amplificarea acestei stăpîniri, pînă la dimensiunile unei provincii de sine

¹ Cassius Dio, *Istoria romană*, 51, 23, 2—26, 6; D. M. Pippidi, *DID*, 1, București, 1965, p. 291—293.

stătătoare, diferită de condiția clientelară inițială — în cadrul regatului trac — avea să se împlinească treptat, în primul veac al erei noastre, sub împărații Tiberius, Claudius, Domitian și Traian.

Deci, lumea moesică și getică sud-dunăreană intră de timpuriu într-un lung și ireversibil proces de romanizare; fenomenul fuziunii și al amalgamării etniilor intrate în contact nemijlocit, constituie o realitate dovedită pertinent în izvoarele literare, epigrafice, numismatice, gliptice și arheologice. Putem deci vorbi încă de pe atunci, de o puternică acțiune de romanizare ce se exercită și în nordul Dunării, ca o consecință firească a vecinătății teritoriale dar și a identității etnice și lingvistice dintre triburile tracice din nordul și sudul fluviului, mediu prielnic pentru vehicularea bunurilor materiale și spirituale romane din epocă. Civilizația latină se va impune cu atât mai mult cu cât mijloacele politico-administrative folosite tradițional duc la constituirea provinciei Moesia pe toată întinderea dintre munții Balcani și Dunărea inferioară. Lumea tracă sud-dunăreană va fi în timpul acesta mult imobilizată în conflictele care vor urma pe durata sec. I î.e.n. — I e.n. cu geto-dacii nord-dunăreni. Conchidem astfel că imensul teritoriu dintre Balcani și Dunăre, altădată parte integrantă a statului burebistan, înseamnă o pierdere irecuperabilă pentru frontul antiroman pe care l-a inițiat cândva marele rege³ și avea să-l continue, în condiții schimbate, Decebal. Aceasta însă, numai pe plan politic. Din punct de vedere etnic însă, asistăm la consolidarea unui mare avanpost al lumii romane în sînul triburilor traco-getice, linia Dunării marcînd nu neapărat un hotar de netrecut, ci, dimpotrivă, o puternică arteră catalizatoare între sudul supus și nordul aflat în alerta evenimentelor care anunțau epopeea dramatică de la începutul sec. II e.n.: războaiele de cucerire a Daciei⁴. Astfel stînd lucrurile, se conferă provinciei Moesia Inferior — constituită în provincie prin separarea sa de Moesia Superior în anul 86 e.n.⁵, sub Domitian — un avans considerabil față de provincia Dacia, dacă luăm în considerare primele contacte cu stăpînirea romană încă din sec. I î.e.n.⁶.

Locul celor două Moesii, și cu precădere al Moesiei Inferior, este precis circumstanțiat în spațiul geo-politic dat, iar romanizarea cu implicațiile sale în zona carpato-dunăreano-pontică, va căpăta un mare avans. Anterioritatea și preeminența provinciilor romane sud-dunărene, dar în special a Moesiei Inferior la gurile Dunării, conduce nemijlocit la

² R. Vulpe, *DID*, 2, București, 1968, p. 24—129; I. I. Russu, *Daco-geții în Imperiul roman*, București, 1980.

³ V. Pârvan, *Getica*, București, 1926, p. 78—82 (ediția nouă, București, 1982, p. 48—53); C. Daicoviciu, în *Istoria României*, I, p. 286; H. Daicoviciu, *Dacii*, București, 1965, p. 75—105; idem, *Dacia de la Burebista la cucerirea romană*, Cluj, 1972, p. 55—76, idem, *Pontica*, IV, 1971, p. 89—96; D. M. Pippidi, *DID*, 1, p. 282—283; I. H. Crișan, *Burebista și epoca sa*, București, 1975.

⁴ R. Vulpe, *op. cit.*, p. 68—117; H. Daicoviciu, *Dacia de la Burebista...*, p. 275—329.

⁵ D. M. Pippidi, *op. cit.*, p. 301; R. Vulpe, *op. cit.*, p. 71.

⁶ D. M. Pippidi, *op. cit.*, p. 276 și urm.; Idem, *Scythia Minora*, București-Amsterdam, 1975, p. 167; R. Vulpe, *op. cit.*, p. 25—26, n. 6.

stabilirea unor contacte strînse cu zonele nord-dunărene din Cimpia Munteană și din sudul Moldovei⁷, astfel că istoria epocii romane a acestor regiuni se leagă strîns, și cronologic și faptic, de istoria unor provincii a căror alcătuire a premers Dacia cu aproape 130 de ani.

Refacerea unității din sînul triburilor geto-dacice din nordul Dunării, sub conducerea energicului și iscusitului rege Decebal, în ultimele decenii ale sec. I e.n., înseamnă cu necesitate o evoluție întemeiată pe realități social-economice mature, proprii. Dar să nu pierdem din vedere un aspect important: consolidarea unității statului geto-dac refăcut și extins, implică și o puternică recrudescență în zonă, tocmai față de modificările structurale survenite în lumea moesică sud-dunăreană — mai exact, traco-getică. Putem considera că simultan, tot mai insolentele imixtiuni pe plan politic-militar și economic ale Romei în treburile geto-dacilor, a căror libertate și independență aveau să se resimtă grav în anii ce au urmat alcătuirilor provinciale sud-dunărene, reprezintă o cauză majoră atît a sudurii lor politice și militare, dar și una a marilor conflicte ce se anunțau la începutul sec. II e.n.

Războaiele care au premers marile bătălii pentru apărarea Daciei între anii 101—106 e.n.⁸, sînt, indiscutabil, ecoul profundelor reacții politice și militare și la insistențelor ingerințe diplomatice în mediul geto-dac. Cauzele războaielor de la începutul sec. II e.n., se înțeleg tocmai în lumina raporturilor precare ce au condus atît la violentele confruntări dinaintea războaielor, cît și la revoltele de după cucerirea Daciei.

Cert rămîne faptul că romanizarea, lentă sau violentă, ca proces legic și logic, începuse cu multă vreme înainte de cucerirea Daciei; cucerirea nu făcea decît să adauge o nouă zonă, bogată și dens populată, cu un avans apreciabil pe calea romanizării, unui imperiu care se afla la apogeul extensiunii sale.

Noua provincie cu teritoriile constitutive este supusă unui atent proces de racordare nu numai la sistemul politico-militar și administrativ, specific unui uriaș organism statal de tip imperial sclavagist, ci și la integrarea într-o spiritualitate întemeiată pe practici religioase, pe obiceiuri și credințe, pe limbă și cultură⁹ proprii unei civilizații evolute în lumea veche, dar și cu firești similitudini, pe aceleași planuri, în

⁷ D. Protase, *Problema continuității în Dacia în lumina arheologiei și numismaticii*, București, 1966, p. 15—102; M. Macrea, *Viața în Dacia romană*, București, 1969, p. 29—78; I. Glodariu, *Relații comerciale ale Daciei cu lumea elenistică și romană*, Cluj, 1974; S. Sanie, *Civilizația romană la est de Carpați și romanitatea pe teritoriul Moldovei (sec. II î.e.n. — III e.n.)*, Iași, 1981; I. Ioniță, *Din istoria și civilizația dacilor liberi*, Iași, 1982, p. 1—85.

⁸ Suetonius, *Domitian*, VI, 1; Eutropius, VII, 23, 4; Iordanes, *Gel.* XIII, 76—78; cf. și V. Pârvan, *Getica*, p. 111—114; R. Vulpe, *DID*, 2, p. 69—77; H. Dai-coviciu, *Dacii*, p. 202—208.

⁹ V. Pârvan, *Dacia*⁵, București, 1972, p. 129—159; M. Macrea, *Viața în Dacia romană*, p. 338—358; D. Protase, *Autohtonii în Dacia*, vol. I, *Dacia romană*, București, 1980; I. I. Russu, *Daco-geții în Imperiul roman*, București, 1980; idem *Etnogeneza românilor*, București, 1981, p. 141—144; 165—193.

lumea geto-dacă. Etniilor tradiționale din zona carpato-danubiană, li se adaugă, ca de regulă, lumea coloniștilor, indiferent din ce parte a imperiului a fost adusă¹⁰, iar sinteza etno-genetică se va aprofunda și extinde simultan nu numai în limitele celor două provincii Moesia și Dacia, ci și în spațiile geografice unde efectiv forțele militare ale Romei au lipsit.

Să înțelegem prin aceasta o parte — cea de răsărit a Cimpiei Muntenene, nordul Moldovei și zona nordică a Transilvaniei locuită de dacii liberi. Acestea sînt recunoscute ca zone de influență.

Dar influența a fost atît de mare și de puternică în teritoriul cuprins între Nistru și Carpații Orientali, încît nu se poate concepe acest proces larg decît numai prin existența îndelungată a provinciei *Moesia Inferior* (respectiv *Scythia*, din sec. IV e.n.).

Pornind tocmai de aici, prof. Radu Vulpe a ajuns la cunoscutele considerații din *Istoria României*, I, 1960, p. 525: „Circulația romană prin mijlocul acestor teritorii era tot atît de frecventă ca și înainte. Negustorii, trupele, funcționarii provinciali, puteau folosi cu destulă siguranță drumurile dintre Dobrogea și sud-estul Transilvaniei, nici o primejdie nefiind de temut din partea localnicilor, dezarmați și ținuți în respect de numeroasele și puternicele unități de pe linia sinuoasă a *limes*-ului, care îi înconjura din toate părțile. Contactul lor cu reprezentanții civilizației romane și influența înfloritoarei vieți romane din provinciile vecine n-au putut rămîne fără efecte asupra culturii lor. Dovezile arheologice ale pătrunderii economice și culturale romane în Moldova și în Muntenia sînt foarte frecvente. Monedele romane imperiale se găsesc peste tot în interiorul acestor regiuni și în număr mult mai mare decît în țările care ieșeau din sfera autorității romane imediate. Dacă viața păstorilor și plugarilor geto-daci de aici s-a desfășurat numai în modeste forme rurale, fără clădiri de zid și fără pietre scrise, nu este mai puțin adevărat că cultura romană a trebuit pînă la urmă să-i cîștige într-o oarecare măsură și pe ei, ca pe frații lor de peste Dunăre și de peste munți“.

Această situație, astfel schițată, se va menține pentru teritoriul carpato-danubian, în forme de mult determinate arheologic, chiar și după retragerea aureliană¹¹. În ciuda deosebirilor ce decurg din structura organizatorică a Romei imperiale, cele două provincii, Dacia și Moesia Inferior, concură plener la plămada noastră etnică. Subliniem însă un fapt important și anume, că încă de pe atunci unitatea de neam și de limbă, în plină fuziune și alambicare, vădea și semnele unei identități administrative și militare. Cu titlu de exemplu, să stăruim puțin asupra acestui aspect.

¹⁰ D. Macrea, *op. cit.*, p. 176—256; I. I. Russu, *op. cit.*, p. 190—195.

¹¹ D. Protase, *Problema continuității în Dacia...*, p. 103, 202; M. Macrea, *op. cit.*, p. 436—479; I. Ioniță, *op. cit.*, p. 86—117; I. I. Russu, *Etnogeneza*, p. 195—207.

Documentele epigrafice și literare analizate mai în detaliu în ultima vreme, au dus la cunoașterea unor guvernatori ai Daciei Superior care au preluat apoi conducerea în provincia Moesia Inferior, ca de exemplu : Sextus Iulius Severus, conduce Dacia Superior între anii 119—127 e.n., iar apoi Moesia Inferior între anii 128—130 e.n.¹².

Ordinea de guvernare a celor două provincii putea fi însă și inversă. Astfel, P. Helvius Pertinax se află în fruntea Moesiei Inferioare între anii 175—176 e.n., și apoi în fruntea celor trei Dacii între anii 177—180 e.n.¹³. Publius Septimius Geta este numit în Moesia Inferior între anii 193—194 e.n., iar între 194—198 e.n. el guvernează cele trei Dacii : Apulensis, Porolissensis și Malvensis¹⁴.

Foștii guvernatori ai Moesiilor erau preferați la conducerea Daciilor fiindcă ei aveau posibilitatea, încă din timpul funcționării în provinciile amintite, să facă cunoștință cu problemele militare ale Daciei învecinate. Interesele și problemele fuzionau adesea.

S-a constatat astfel că cele două provincii, Moesia și Dacia, erau acordate foștilor *legați* ai legiunilor chiar din aceste provincii. De exemplu M. Claudius Fronto cunoaște *Limes*-ul Dunării de Jos în calitate sa de comandant al leg. XI Claudia (cu sediul la Durostorum), ca să fie numit apoi într-o situație critică pentru Dacia, în fruntea acestei provincii, între 168—170 e.n.¹⁵.

Desigur putem urmări strânsele legături militare între cele două provincii și prin „circulația“ unor militari activi sau veterani.

Astfel Fl. Antonius Romanus, *beneficiarius consularis* al leg. XIII-a Gemina Antoniniana de la Apulum, închină o inscripție zeiței Diana în Dobrogea, la Taița (anul 218 e.n.)¹⁶. Prezența sa în partea de nord-vest a Dobrogei poate să explice importanța economică pentru Dacia a drumului care, traversând regiunea litoralului, ajungea pe Valea Siretului și prin pasul Oituz pînă în Transilvania¹⁷.

Consemnăm, de asemenea, prezența a o serie de militari din leg. XIII-a Gemina, în Dobrogea : fostul centurion L. Aemilius Severus de la Tropaeum Traiani¹⁸ ; Q. Baebius Proculus și C. Antonius Fronto — fost beneficiar consular — la Tomis și în împrejurimi etc.¹⁹.

¹² A. Stein, *Die Legaten von Moesien*, Budapesta, 1941, p. 66—67. J. Fitz, *Die Laufbahn der Statthalter in der römischen Provinz Moesia Inferior*, Weimar, 1966, p. 46, 57. I. Piso, *Fasti provinciae Daciae* (rezumatul tezei de doctorat), 1983, p. 8 și 14.

¹³ A. Stein, *op. cit.*, p. 80—81 ; J. Fitz, *op. cit.*, p. 48 ; I. Piso, *op. cit.*, p. 9, 19. D. Tudor, *Pontica*, 7, 1974, p. 39—45.

¹⁴ A. Stein, *op. cit.*, p. 80—81. J. Fitz, *op. cit.*, 49, 66. I. Piso, *op. cit.*, p. 9 și 16.

¹⁵ *CIL*, III, 1457 — *ILS* 1097 = I. I. Russu și colab. *IDR*, III, 2, București, 1980, nr. 90. *CIL*, VI, 1377 (= 31640) = *ILS*, 1098. C. și H. Daicoviciu, *Acta MN*, 4, 1967, p. 78—81. E. Thomasson, *Laterculi praesidium. Moesia, Dacia, Thracia*, Göteborg, 1977, p. 39 și 42—43.

¹⁶ *CIL*, III, 6161 = Em. Doruțiu-Boilă, *ISM*, V, București, 1980, nr. 247.

¹⁷ V. Pârvan, *Cetatea Ulmetum*, 2, ARMSI, s. 2, t. 36, 1914, p. 136—123.

¹⁸ *CIL*, III, 14214⁸.

¹⁹ *CIL*, III, 12497 ; *AEM*, 8, p. 24, nr. 63, *CIL*, III, 7545, cf. A. Aricescu, *Armata în Dobrogea romană*, București, 1977, p. 44—45.

Semnificativă în acest sens este situația lui Titus Valerius Marcianus, născut în *canabae*-le de la Troesmis — și el fost beneficiar consular — care urmasa în cariera sa militară, leg. V-a Macedonica, în anul 162, în Orient, iar în 166 pe frontul marcomanic, ca să fie lăsat la vatră în 170 în Dacia (unde fusese transferată legiunea). El precizează însă că „s-a întors la larii săi“ (reversus ad lares suos), adică în *canabae*-le de la Troesmis²⁰.

Un exemplu elocvent ne oferă și C. Valerius Iulianus de origine din *colonia Ulpia Zermizegetuza*, capitala Daciei, ajuns *primus pilus* al legiunii XI *Claudia* de la Durostorum, cum ne dovedește monumentul său funerar, descoperit recent în Dunăre, lângă Ostrov²¹.

Acestea sînt numai cîteva exemple asupra cărora ne-am oprit pentru a sprijini ideea unității între cele două maluri ale Dunării, pînă la țarmul vest-pontic, în sec. I — III e.n.

Și dacă facem o retrospectivă asupra perioadei dominatului pînă la venirea bulgarilor (sec. IV—VII), vom constata situații absolut similare. Fiindcă este un fapt prea bine cunoscut că retragerea aureliană a însemnat în realitate o mutație pur administrativ-militară de natură să mascheze realitățile din nordul fluviului, în condițiile marilor migrații. Romanizarea mult avansată la acea dată continua cu intensitate nu numai în Scythia Minor cu zonele aferente din Moldova și Muntenia, pe care le-a controlat și dominat dintotdeauna din acest punct de vedere, ci și asupra întregului teritoriu care reprezintă acum România. Dacia, mult avansată în acest complex proces, rămîne o zonă efectiv romanizată pe parcursul a circa trei veacuri, dar continua în realitate să constituie obiectul aceluiași fenomen istoric, grație tocmai provinciei dintre Dunărea de Jos și Mare, în plină ascensiune romano-bizantină²².

Chiar dacă pe locul Daciei dispăruse o formă de organizare provincială, tipic romană — de ordin administrativ și militar — în schimb, rămînea, din punct de vedere etnic, o puternică entitate, poporul dacoroman. Acesta, cu formele sale de manifestare date de noile condiții, se unea material și spiritual cu masa etnică dintre Dunăre și Mare, al cărei ascendent roman se continua în formele noi date de apropierea cu noul sediu al imperiului de răsărit, Constantinopole. De pe acest teritoriu a continuat, cu și mai multă vigoare, să se exercite în nord, influențe social-economice și culturale, dintre cele mai importante și mai variate, care dau amprenta spiritualității românești de mai tîrziu. Concepem procesul romanizării, pînă la venirea slavilor și bulgarilor, ca o continuare firească a legăturilor nemijlocite care s-au stabilit în decursul veacurilor între nordul și sudul Dunării, respectiv sec. IV—VII. Spunem sec. VII, ca termen dat de venirea bulgarilor²³, cu observația că documentele arheologice infirmă aproape în totalitate prezența statornică a acestei etnii în spațiul cuprins între Dunărea de Jos și Marea Neagră.

²⁰ CIL, III, 7505 = ILS, 2311 = ISM, V, nr. 160.

²¹ M. Bărbulescu-Munteanu, A. Rădulescu, *Pontica*, 15, 1982, p. 153—159.

²² I. Barnea, *DID*, 2, p. 389—502.

²³ Idem, *DID*, 3, București, 1971, p. 7—69.

Romanizarea înseamnă în perioada sec. IV—VII o accentuată cristalizare a etniei străromânești, în formele de manifestare date de noile condiții istorice și care reprezenta entitatea nord-dunăreană a marii mase umane care se întindea și în sud, dar care continua să viețuiască sub scutul protector al imperiului de răsărit. Astfel, premisele fundamentului etnic românesc, ivite în epoca principatului, capătă valențe e unor realități reieșite din îndelungatul amestec geto-daco-roman, cuprins între sec. I—VII e.n., în cadrul căruia, fundalul geografic dat de cele două provincii, Dacia și Moesia Inferior (Scythia Minor) avea să ocupe loc în istorie potrivit cu contribuția fiecăreia la prefigurarea nației românești, într-o unitate absolut organică. Fiindcă independent de organizarea statală a imperiului roman — și în perioada principatului și în cea a dominatului — în cuprinsul căruia cele două provincii funcționează separat (sec. II—III e.n.), apoi în contacte frecvente și intense (sec. IV—VII), unitatea etnică²⁴ se desăvârșește în cuprinsul acelor hotare care aveau să formeze peste veacuri statul român. În cuprinsul acestuia se încheagă limba și poporul român, moștenitor al atributelor majore geto-dacice și romane, dînd specificul inconfundabil al unei civilizații care se întinde unitar în spațiul carpato-danubiano-pontic. Aceștia sînt românii, zămislîți deci deopotrivă în aria căreia li se circumscriu în primul rînd Dacia și Moesia Inferioară (Scythia Minor) cu teritoriile lor aferente, romanizate tot atît de intens ca și în organismele provinciale propriu-zise.

DAZIEN UND MOESIEN (SCYTHIA) — BESTANDTEILE DES RUMÄNISCHEN ETHNOS

Zusammenfassung

A. RĂDULESCU

Der Verfasser beschreibt eingehend die Rolle der Provinz Moesia Inferior im ethnischen Problem des rumänischen Volkes und den Beitrag der Dobrudscha zur historischen rumänischen Struktur. Dank der ersten Kontakte, schon aus dem 1. Jh. v.u.Z., macht die zukünftige Provinz Moesia Inferior (im Jahre 86 u.Z. gegründet) wesentliche Schritte auf dem Weg der Romanisierung. Die ethno-genetische Synthese vertieft und erweitert sich in den Jh. 1—3 u.Z.

Nach dem Rückzug des Kaisers Aurelian, wird die schon damals sehr fortgeschrittene Romanisierung auch dank der im vollen römisch-byzantinischen Aufschwung befindlichen Provinz zwischen der unteren Donau und Meer, fortgeführt.

²⁴ I. I. Russu, *Etnogeneza românilor*, passim.